

Марков Б.М.,

к.е.н., докторант

Університет імені Альфреда Нобеля

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Марков Б.М. Напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України. Розглянуто класифікацію законодавчих та нормативних документів прямої та непрямой дії з правового регулювання роздрібного ринку продовольчих товарів. Проведене дослідження дало змогу дійти низки висновків та сформулювати рекомендації щодо оптимізації розвитку роздрібного ринку продовольчих товарів у нашій країні.

Ключові слова: ринок, продовольчі товари, регулювання, ефективність, самозабезпеченість.

Марков Б.М. Направления повышения эффективности развития продовольственного рынка Украины. Рассмотрена классификация законодательных и нормативных документов прямого и непрямого действия по правовому регулированию розничного рынка продовольственных товаров. Проведенное исследование позволило сделать ряд выводов и сформулировать рекомендации относительно оптимизации развития розничного рынка продовольственных товаров в нашей стране.

Ключевые слова: рынок, продовольственные товары, регулирование, эффективность, самообеспеченность.

Markov B.M. Directions for improvement of the effectiveness of the food market of Ukraine. There has been examined the classification of legislative and regulatory documents of direct and indirect action on legal regulation of the retail market of food products. The conducted research made it possible to draw a number of conclusions and formulate recommendations for optimizing the development of the retail market for food products in our country.

Key words: market, food products, regulation, effectiveness, self-sufficiency.

Постановка проблеми. Ринки, на яких здійснюється торгівля, забезпечують ефективний розподіл продовольчих товарів, а їх розвиток залежить від рівня розвитку виробничо-комерційних відносин провідних економічних суб'єктів, рівня платоспроможності споживачів, використання маркетингових підходів тощо. Негативно на розвиток торгівлі продовольчими товарами впливають кризові явища, диспаритет інтересів продавців, посередників і споживачів та інші чинники. Важливим завданням сьогодення є встановлення дієвих регуляторів роздрібного ринку продовольчих товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у становленні теоретичних засад роздрібно торгівлі відіграли праці вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, таких як О.В. Березін [1], Т.В. Гомелько [2], Б.А. Дадашев [3], М.І. Долішній [4], З.М. Ільїна [6], Н.В. Карпенко [7], П.Т. Саблук [9], О.М. Шпичак [12], О.О. Шубін [13] та інші. Водночас у теоретичних дослідженнях недостатньо уваги приділяється вивченню обґрунтування напрямів регулювання роздрібного ринку продовольчих ринків.

Постановка завдання. Вищезазначені питання зумовлюють актуальність та своєчасність дослідження, що дає змогу сформулювати мету статті – вивчення теоретичних аспектів ефективного розвитку роздрібно торгівлі продовольчими товарами в

Україні та обґрунтування напрямів регулювання роздрібного ринку продовольчих ринків.

Виклад основних результатів. Важливим аспектом державних регуляторів є самозабезпеченість – це здатність органів центральної та місцевої виконавчої влади створювати запаси продовольства (державних продовольчих ресурсів) у державному інтервенційному фонді та державному резерві для забезпечення населення харчовими продуктами за рахунок власного виробництва незалежно від імпорту та загроз.

Найголовнішими економічними регуляторами, які діють на ринку продовольчої продукції, регулюючи його функціонування як системи, та впливають на процес формування цін на продовольчі товари і визначення обсягів виробництва продуктів харчування, є попит та пропозиція. Адже ринок являє собою механізм, який зводить разом покупців (які формують попит) та продавців (які формують пропозицію) з метою реалізації їх цілей – придбати та реалізувати. Тому регулювати треба не ціни як такі, а механізм їх утворення, тобто процес ціноутворення на ринку продовольчих товарів.

Регулювання цін на ринку продовольчої продукції засновується на державній політиці ціноутворення у сферах агропромислового комплексу та харчової промисловості. Головним постачальни-

ком продовольчої продукції та сировини для виготовлення продовольчих товарів є агропромисловий комплекс країни. Розроблена вітчизняними науковцями Інституту аграрної економіки УАН система ціноутворення в аграрному секторі економіки будується на певній методичній основі, яка базується на тому, що державна політика цін у продовольчому комплексі має спиратися на такі принципи:

1. Ціни, за якими сільськогосподарські товаровиробники продають свою продукцію фізичним чи юридичним особам недержавної форми власності, держава не регулює: вони формуються за згодою сторін.

2. Коли агровиробники продають свою продукцію підприємствам із державною або частково державною формою власності, держава виступає як монополіст, і в цьому разі регулювання цін не порушує, а захищає принципи вільного вибору.

3. В умовах інфляції держава здійснює антиінфляційний захист закупівельних цін на агропродукцію з метою збереження цінового паритету, застосовуючи для цього індексацію цін, авансування, встановлення цін з упередженням інфляційних очікувань тощо.

4. Якщо держава вважає доцільним підтримувати АПК за допомогою цінових важелів, то тоді ціна включає бюджетні доплати.

Під час створення сприятливих економічних умов для сільськогосподарських виробників (зокрема, цінового механізму) майже ніколи на практиці не враховувалася така особливість агровиробництва, як низька оборотність обігових коштів [12, с. 112]. Так, у рослинництві продукцію одержують один раз на рік, а витрати здійснюються протягом усього року. У харчовій промисловості оборотність оборотного капіталу, навпаки, дуже висока, тут у ціноутворенні враховується весь капітал, що дає змогу повністю визначати витрати і, виходячи з цього, формувати відповідну норму прибутку.

У практиці продовольчого виробництва широко вживається показник рентабельності, який характеризує відношення прибутку до повної собівартості реалізованої продукції. За ринкових умов цей показник не може бути регулятором продовольчого виробництва, тому що він враховує лише ефективність поточних виробничих витрат, а не загальну вартість капіталу, який функціонує у процесі виробництва продовольчих товарів. Нормативні показники рівня рентабельності до витрат ставлять у сприятливіші умови галузі з високою оборотністю коштів (харчова промисловість) та у гірші – ті галузі, в яких з об'єктивних причин обіговість коштів є низькою (сільське господарство) [13, с. 209].

Тому в нормативних документах, що регулюють ті сфери матеріального виробництва, що мають стосунок до формування цін на продовольчому ринку, необхідно передбачати показник норми прибутку, тобто відношення прибутку до середньорічної вар-

тості основних фондів і матеріальних оборотних коштів. На основі цього показника можна розрахувати оптимальну для галузей масу прибутку.

У міру участі у ринкових відносинах землі її вартість також необхідно враховувати в авансованому капіталі.

Норма прибутку використовується як інструмент для забезпечення еквівалентності обміну. Використання цього регулятора на роздрібному ринку продовольчої продукції передбачає два можливі варіанти.

1. Норма прибутку встановлюється в 1,5-кратному розмірі до процентів банку за депозитами. Цей варіант найбільш теоретично обґрунтований, але в умовах інфляції він важкокерований – реальні відсоткові ставки банку дуже коливаються.

2. Норма прибутку встановлюється такою, як у промисловості, що обслуговує сільське господарство. Такі еквівалентні ціни, розраховані на основі оперативного визначення витрат виробництва та формування цін на продукцію сільського господарства і переробної промисловості, в умовах інфляції забезпечують необхідний рівень стабільної доходності сільськогосподарським товаровиробникам [8, с. 59].

Для встановлення на ринку продовольчої продукції економічно обґрунтованої ціни необхідна об'єктивна оцінка вкладу кожного учасника у кінцевий результат агропромислового виробництва у сфері виробництва і переробки продовольчої продукції. Варто відзначити, що визначати рентабельність виробництва переробних підприємств з урахуванням вартості сировини економічно невіправдано. Цей показник треба обчислювати як відношення прибутку до власних витрат переробного підприємства, куди варто включати також плату за користування кредитом на закупівлю сировини. До того ж, необхідно відмовитися від обмежувального рівня рентабельності для переробних підприємств, тому що це ідеальний варіант формування цін на продовольчу продукцію за витратним методом.

Випереджаюче зростання цін на продукцію харчової промисловості пов'язане з існуванням різних методичних підходів до формування цін у сільському господарстві та харчової промисловості. У сільському господарстві в основу орієнтовних цін покладено середню в Україні собівартість, скориговану на індекс зростання витрат. Тобто у сільськогосподарському виробництві орієнтовні ціни разом із дотаціями і компенсаціями виконують функцію (на момент їх розрахунку) міри суспільно необхідних витрат. Але внаслідок зростання цін на засоби виробництва, що надходять із промисловості, а також систематичного підвищення роздрібних цін на продовольчі товари, в тому числі й ті, що споживаються робітниками сільського господарства, орієнтовні ціни швидко втрачають еквівалентність [4, с. 58].

На зовсім іншій методологічній основі формуються ціни у харчовій промисловості та в галузях, що надають послуги сільському господарству.

Тут під час розрахунків відпускних цін беруть за основу не середні галузеві витрати, а індивідуальну повну собівартість продукції конкретного підприємства та вільний рівень рентабельності. Це суперечить економічній суті формування ціни не лише в ринковій економіці. До проведення демонополізації економіки у широких масштабах слід встановлювати обмежувальні відпускні та роздрібні ціни на продукцію промислових підприємств, розраховані на єдиній методологічній основі з урахуванням не індивідуальних, а середньогалузевих витрат.

Особливої актуальності набуває проблема, пов'язана з удосконаленням ціноутворення в агропромисловому комплексі, підтримкою цінової збалансованості його галузей, що передбачає дотримання певної пропорційності, а також принципу еквівалентності обміну.

Еквівалентність можна розглядати як проблему збалансованого міжгалузевого цінового обміну, як цінову рівновагу між харчовою промисловістю і сільським господарством. Порушення цього принципу завжди спричинятиме дотування та інші види бюджетної допомоги сільському господарству [1, с. 63; 8, с. 84].

Аграрні формування, незалежно від форм власності, організаційно-економічно пов'язані з переробними підприємствами (інтегрованими і неінтегрованими). Вони постачають функціонуючим монопольно державним підприємствам переробної промисловості продовольчу сировину, дотримуючись певних договірних умов щодо її продажу-купівлі. Але кожна з названих сфер самостійно формує результативні показники. Вони вищі у тих галузях, які виробляють кінцевий продукт.

Незважаючи на те, що вартість продуктів переробки в основному створюється саме під час виробництва сировини, сільськогосподарські підприємства не є суб'єктами, що претендують на частину прибутку від реалізації готової (кінцевої) продукції. Внаслідок цього сільське господарство є найбільш економічно вразливою ланкою.

Еквівалентність обміну реалізується через вартість продукції і ціни на неї [8, с. 100]. Еквівалентним вважається такий обмін, коли за однакової вартості обмінюваних товарів і послуг забезпечується задоволення потреб всіх його учасників. Таким чином, оптимальним порядком ціноутворення на продовольчому ринку представляється такий:

Таблиця 1

Напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України та заходи щодо їх забезпечення

Напрями	Заходи щодо забезпечення розвитку продовольчого ринку України
Управління розвитком роздрібно-го продовольчого ринку	Стимулювання розширення пропозиції продовольчих товарів
	Регулювання експорту та імпорту продовольчих товарів
	Переорієнтація виробництва за умов прогнозного зниження попиту
	Стимулювання попиту за умови падіння споживання нижче раціональних норм
Виробництво сировини	Розвиток кооперації
	Розвиток органічного землеробства
	Розвиток вітчизняного насінництва
	Активізація державної підтримки агробізнесу
	Забезпечення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки
Виробництво продовольчої продукції	Розвиток переробного виробництва на сільських територіях
	Впровадження нових технологій
	Посилення захисту вітчизняного товаровиробника
	Приведення продукції у відповідність до міжнародних стандартів якості
Реалізація продовольчої продукції	Розвиток продовольчих банків
	Розвиток фірмових магазинів
	Впровадження системи холодних ланцюгів
	Будівництво технологічних складів
Розвиток продовольчої продукції	Законодавчий захист місцевого виробника
	Розширення пропозиції органічної продукції на ринку
Споживання продовольчої продукції	Приведення номенклатури й асортименту продовольчої продукції у відповідність до сучасних смаків та вподобань споживачів
	Оптимізація системи компенсації частини витрат на харчування для окремих категорій населення
	Удосконалення механізму регулювання з цін на продовольство
	Підвищення рівня платоспроможності населення
	Відновлення довіри споживачів до безпечності вітчизняної продовольчої продукції
Поширення знань про здорове харчування	

Джерело: складено автором

1) оптові ціни на основну сільськогосподарську продукцію, напівфабрикати, сировину, продукти широкого вжитку повинні визначатися за принципом аукціону на оптових продовольчих ринках;

2) роздрібні ціни на продовольчі товари формуються під впливом попиту і пропозиції на ринку продовольчої продукції.

Важливим спостереженням є тенденція росту розцінок за послуги на роздрібному ринку продовольчих товарів, які випереджають зростання закупівельних цін. Через це інтереси обслуговуючих галузей не узгоджуються з інтересами сільських товаровиробників, що становить актуальну проблему у сфері забезпечення вітчизняною продовольчою продукцією внутрішнього ринку України. Надання всім учасникам роздрібного продовольчого ринку рівних можливостей для пропозиції своєї продукції і створення умов для конкуренції дає можливість виявити ринкову вартість товару і забезпечити справедливий розподіл доходів.

Вивчення та узагальнення засад функціонування сучасного роздрібного продовольчого ринку України дають змогу визначити загальні напрями підвищення ефективності розвитку продовольчого ринку України та заходи щодо їх забезпечення (табл. 1).

Висновки. Стан розвитку роздрібного продовольчого ринку України об'єктивно вимагає формування ефективної системи регулювання, що передбачає:

1) легалізацію або ліквідацію стихійної роздрібно-торгівлі продовольчими товарами (зокрема, шляхом надання офіційного статусу торговельним майданчикам та торговим рядам);

2) проведення паспортизації ринків роздрібно-торгівлі продовольчими товарами;

3) підвищення ефективності контролю безпеки товарів, які реалізуються на ринках роздрібно-торгівлі продовольчими товарами, зокрема, поліпшення матеріально-технічної бази державної ветеринарно-санітарної служби (лабораторій);

4) оптимізація роботи служб із виявлення фальсифікованої та контрабандної продукції;

5) підвищення вимог до утримання та облаштування територій ринків роздрібно-торгівлі продовольчими товарами у відповідному санітарному та технічному стані;

6) сприяння розширенню асортименту послуг, надаваних на ринку роздрібно-торгівлі продовольчими товарами;

7) поліпшення захисту прав та інтересів споживачів продовольчої продукції внаслідок посилення контрольно-наглядових функцій відповідної державної служби;

8) оптимізація процесу торгівлі на роздрібних продовольчих ринках через їх перетворення у торговельні комплекси, ярмарки, сільськогосподарські кооперативні ринки та інші досконаліші форми роздрібно-торговельних мереж.

У разі реалізації продукції, передбаченої державними програмами, за ціною, що нижча, ніж еквівалентна, товаровиробнику відшкодовується різниця між еквівалентною і середньою ринковою ціною. Таким чином може бути досягнуте поєднання системи вільного ринкового ціноутворення та елементів державного регулювання.

Список літератури:

1. Березін О.В. Продовольчий ринок України : теоретико-методологічні засади формування і розвитку : [монографія] / О.В. Березін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
2. Гомелько Т.В. Теоретические основы формирования продовольственного рынка : [монография] / Т.В. Гомелько. – Смоленск : СФ АНО ВПО ЦС РФ Российский университет кооперации, 2007. – 138 с.
3. Дадашев Б.А. Економіко-фінансовий механізм розвитку регіонального продовольчого ринку : [монографія] / Б.А. Дадашев, С.Г. Черемісіна, В.В. Обливанцов. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 358 с.
4. Долішній М.І. Ринок продовольства України в аспектах СОТ : [монографія] / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова. – Миколаїв : МДАУ, 2006. – 220 с.
5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
6. Ильина З.М. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия : [учеб. пособ.] / З.М. Ильина, И.В. Мирочичская. – Минск : БГЗУ, 2001. – 226 с.
7. Карпенко Н.В. Господарські зв'язки в інфраструктурному комплексі продовольчого ринку України / Н.В. Карпенко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. – 122 с.
8. Латинін М.А. Трансформація системи державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. – № 1(23). – С. 108–115.
9. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : [практ. посіб.] / за ред. П.Т. Саблука. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 558 с.
10. Стеценко Т.О. Управління регіональною економікою : навчальний посібник / Т.О. Стеценко, О.П. Тищенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 471 с.
11. Трансформаційні процеси в торгівлі України в умовах інтернаціоналізації: монографія / [Л.О. Лігоненко, Г.М. Богославець, Г.Л. Піратовський та ін.]; за ред. Л.О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 334 с.
12. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами: витрати, ціни, ефективність / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2008. – 320 с.
13. Шубін О.О. Ринок продовольчих товарів України : реалії та перспективи: [монографія] : в 2 т. / [кол. авт. О.О. Шубін, О.М. Азарян та ін.]; за наук. ред. О.О. Шубіна, М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – Т. 1. – 520 с.